

מיה כהנוב. דיאלוג חשוף: יהודים וערבים במפגש.
באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב. 2010. 252 עמודים

עמליה סער*

הספר מתאר תהליך מתמשך של קבוצת מפגש יהודית-ערבית שהתקיימה באוניברסיטה העברית בירושלים בשנות התשעים ומציג ניתוח מעמיק של התהליך שעברו המשתתפות והמשתתפים בשתי קבוצות הלאום, וכן של הדינמיקה הקבוצתית במפגשים. מיה כהנוב, המצויה בתחום החינוך לשלום ופתרון סכסוכים זה שנים רבות, מוכיחה בכתיבתה היכרות מעמיקה עם הספרות התיאורטית, עם שיטות ההנחיה ועם התהליך הדינמי המתרחש במפגשים בהקשר של קונפליקט. המחקר מבוסס על מתודולוגיה איכותנית, בעיקר ליווי מתמשך אישי וקבוצתי של כל המשתתפים והמשתתפות באמצעות תצפית משתתפת וראיונות עומק חוזרים, ונסמך גם על ידע שהצטבר ממספר רב של מפגשים דומים. גישת הפנומנולוגיה הפרשנית מיושמת בניתוח במלוא מורכבותה. כהנוב מגלה רגישות ועומק לניואנסים, לסתירות ולמורכבות העולים מהחומרים שאספה, ומעל לכל אלה היא מגלה חמלה לאנשים ולנשים שעברו את התהליך.

כמו רבים מהעוסקים במפגשי יהודים-ערבים בישראל, גם כהנוב ממוקמת פוליטית במחנה השמאל. ואף על פי כן, הטקסט שחיברה הוא בלתי שיפוטי בעליל, ומאפיין זה מעניק לו עוצמה רבה. למעשה, היכולת של כהנוב לתעד את המשתתפות והמשתתפים במפגש במלוא מורכבותם מייצרת טקסט שקריאתו מייצרת קתרזיס. כקוראת שבעצמה השתתפה במפגשים כאלה לפני שנים לא מעטות, מצאתי את עצמי מזדהה, ובעיקר מתכנסת לנקודות חוסר האונים שמתארות כה חזק בניתוח. שכן כהנוב מחדדת מרכיבים רבים של פסימיות שמלווים את המפגשים, בעיקר בשלבים המתקדמים של התהליך, פסימיות שמעוגנת במציאות קונפליקטואלית חריפה ומסלימה. היא גם מכריזה – באומץ יש לומר, עבור מי שמצדדת בדיאלוג – שאין לצפות שהדיאלוג יניב בהכרח תוצאה חיובית, אלא שייתכנו כמה כיווני התפתחות, כולל הקצנה והתחפרות. עם זאת, היא גם מראה שבצד הממצאים הקשים הללו מושגות תוצאות חשובות של דיאלוג פנימי בתוך האדם ובתוך כל קבוצה לאומית. לדיאלוג הפנימי הזה יש ערך חשוב בפני עצמו בכך שהוא מייצר תהליך מתמשך של ספקנות, ערעור זהויות ועמדות, מפגש עם הכאוס, זעזוע, וגם ריכוך והפשרה. אחד הביטויים של התקדמות בתהליך, מדגישה כהנוב, עשוי להיות התפכחות דפרסיבית הכרוכה בכאב, תסכול, אשמה ועוד כהנה רגשות קשים. בו בזמן, ברמת החוויה הפנימית זהו תהליך הפותח מרחבים חדשים בקרב סובייקטים בוגרים ובשלים שיוכלו בכוא היום להכיר במציאות מורכבת ולהתפשר.

במחקר מיוצגות שתי קבוצות לאום מובחנות: הקבוצה היהודית והקבוצה הפלסטינית. ההבחנה החד משמעית והחותכת הזאת בין שתי קטגוריות של זהות היא ההקשר שבתוכו מתרחש המפגש, והיא גם החוט המארגן של הפרקים בספר. אלא שבתוך הסד הנוקשה הזוה

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה והמרכז לחקר חינוך לשלום, אוניברסיטת חיפה

מצליחה כהנוב לזהות מגוון של עמדות סובייקט שלהן היא מעניקה טיפול מעמיק וקשוב. כל אחת מקבוצות הלאום מעלה סוגיות אחרות ומתמודדת עם מוקדים אחרים, וכהנוב אינה מנסה ליצור השוואה פשטנית ביניהן, אלא מאפשרת לשני המרחבים השיחניים להתקיים זה בצדו של זה. ההסתייעות של כהנוב באסיסטנט דובר ערבית שראיין, תמלל ותרגם את הראיונות מערבית לעברית, מלמדת שהיא ערה לקיומו של מכלול תרבותי ותודעתי שעובר בהכרח רדוקציה כשהוא מתורגם ומיוצג על ידה. היא אינה מתיימרת להפיק ייצוג שוויוני של שני המכלולים, אך גם אינה מוותרת על המאמץ להקשיב ולתקשר את הצד הפלסטיני של המשואה. התוצאה לדעתי מרשימה.

הספר דיאלוג חשוף הוא מקור חשוב ומרתק לכל מי שמתעניינת בניהול סכסוכים בכלל ובניהול הסכסוך הישראלי-פלסטיני בפרט. זהו ספר חשוב לציבור הרחב שיכול לתרום רבות גם לפעילים ותיקים בתחום. במישור הבסיסי ביותר, יש לפנינו אתנוגרפיה עשירה של חוויות מפגש בין יהודים לפלסטינים. כהנוב, כמנחה ותיקה ולמודת ניסיון, מכירה לפני ולפנים את שלבי התהליך, יודעת לזהות אותם בהתהוותם, לפרשם ולכוון את המשתתפים (ואת הקוראות) להתמודד בתוך המפגש באופן מיטבי. בצד התיעוד העשיר והניואנסי, דיאלוג חשוף הוא טקסט מרתק גם ברמה האנליטית והתיאורטית. החומר העולה מהתצפיות ומהראיונות מעוגן בנדיבות בכמה וכמה שדות תמטיים, וכהנוב צוללת לכל גוף ספרותי שמתבקש מהחומרים שלה ומפתחת אותו בהרחבה. היא יודעת לשלב באופן מרשים את הממד הפסיכו-דינמי עם הממד הפוליטי ומוכיחה התמצאות מעמיקה גם בכל הקשור למבחר התיאוריות הקשורות לשדה המפגשים בישראל. הטקסט משלב, ככל שנדרש, סקירה מעודכנת וסמכותית של ההיסטוריה של הסכסוך וחיבור קולח לדיון המקצועי על תהליכים קבוצתיים, לספרות השוואתית על מפגשים בקונפליקט בהקשרים אחרים בעולם, לניתוח סימבולי-אתנוגרפי של תהליכי מפגש ודיאלוג ולגישות פרשניות לניתוח טקסט נרטיבי. השילוב של המרכיבים הללו יוצר עושר נהדר ומעורר אצל הקוראת תחושה שהיא שותה לרוויה טקסט שלעולם אינו נופל למקום הבנאלי, בה בשעה שאינו נופל להצהרות גרנדיוזיות או לוקה בז'רגון מתיפיף. מצבור התכונות הנהדרות הללו ממקם את ספרה של כהנוב כטקסט חשוב וחדשני, שחולשתו הכמעט יחידה טמונה דווקא בנטיית המחברת להצניע את תרומתו התיאורטית. בספר המתאפיין ברמה כה גבוהה של מומחיות ויכולת אינטגרציה, מתבקש להציף ולחדד את האמירה האנליטית-תיאורטית ואת התרומה הייחודית שלו, אך כרגע ההבנה בדבר המיצוב התיאורטי והאנליטי של המחקר הזה נשארת ברמת האינטואיציה של יודעי ח"ן. התובנות שדיאלוג נושא בחובו פוטנציאל מתמיד לערעור, שכישלון הדיאלוג הגלוי הוא רק התחלה של תהליך מתמשך של דיאלוג פנימי, ושהכרה במוגבלות הדיאלוג בלי לוותר עליו היא אולי הבסיס הריאליסטי ביותר לכינון של הסכם בר קיימא, כל אלה הן תובנות נוקבות. כולן מופיעות בטקסט וחוזרות בדיון המסכם, אך נותרות מובלעות במידה רבה. היה מקום לטעמי להוסיף פרק הקדמה שינסח במפורש את הטענות האנליטיות וימקם אותן כנגד הספרות הקיימת בתחום, הן בישראל והן בעולם, כך שיהדהדו אצל הקוראות והקוראים ועמיקו את ההשלכות התיאורטיות הרחבות של הניתוח.

הערה מינורית יותר נוגעת לפרשנות הממצאים. הניתוח מתבסס כאמור על קבוצת מפגש מתמשכת שהתקיימה בשנות התשעים ועל מספר רב של מפגשים שהמחברת הייתה מעורבת בהם מאז. כל מי שמכירה מפגשים כאלה ולו במעט לא תופתע מכך שהשיח של הקבוצה

היהודית התאפיין בדגש על ממדים אינדיבידואליים ובחיפוש אחר פיוס, בעוד שהשיח של הקבוצה הפלסטינית התאפיין בדגש על ממדים קולקטיביסטיים ובחיפוש אחר צדק. כהנוב מפרשת היטב את הנטיות ההפוכות הללו לנוכח ההקשר ההיסטורי של קבוצה דומיננטית וקבוצה נשלטת ומגלה שבשיחות בארבע עיניים עלו גם קולות אחרים בכל אחת מהקבוצות. קולות מושקפים אלה העידו שאף שעל פני השטח המצב נראה סטטי, הפיצול והערעור מתרחשים גם בתוך כל משתתפת ומשתתף פנימה. התיאור והפרשנות הללו משכנעים גם ממרחק של כמעט עשרים שנה מיום שהתקיימו המפגשים. עם זאת, מעניין לבדוק את הממצאים גם בהקשר הפוליטי בישראל של היום, שבה הציבור היהודי מתאפיין בהתכנסות מתגברת לקוטב הקולקטיבי המתבצר, תהליך שבטקסט מיוצג בעיקר על ידי הציבור הערבי. כמו כן, הייתי רוצה לשמוע קצת יותר איזו תפיסת חברה מונחת בבסיס הקריאה של כהנוב לקיים דיאלוג מערער ולעגן את תפיסת החברה (האידיאלית) הזאת לנוכח השיחים הפוליטיים העכשוויים בישראל, אשר נעים בין קטבים מפוצלים של הקצנה לאומית מתבצרת וניהיליזם צרכני (רם, 2005).

לסיכום, דיאלוג חשוף הוא ספר מרתק, עשיר וחשוב. אני מברכת את הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב על היוזמה להוציאו לאור ומברכת את אלה מאתנו המחויבות לדיאלוג ישראל-פלסטיני בפרט ולדיאלוג פוליטי, חברתי ותרבותי בכלל ורואות בו יסוד מוסד של חברה אזרחית בריאה, על ההזדמנות להוסיף אותו למדפינו ולסילבוסים שלנו ועל חוויית הקריאה החשובה שהוא מזמן לנו.

מקורות

רם, א' (2005). הגלובליזציה של ישראל: מק'ורלד בתל-אביב, ג'האר בירושלים. תל אביב: רסלינג.